

УДК 001: 353.05

Р. І. Швай, канд. пед. наук, доц.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗМІН ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Досліджено деякі аспекти змін освітньої парадигми в умовах переходу від репродуктивної освіти до освіти інноваційного особистісно орієнтованого типу.

Вступ

Якщо метою освіти визначити підготовку молоді до майбутнього життя, то очевидною потребою стає навчання їх творчому мисленню. «Ідеться не просто про те, щоб формувати носія знань, — визначаються шляхи формування творчої особистості, здатної використовувати здобуті знання для конкурентноспроможної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя, тобто для інноваційного розвитку суспільства» [1, с. 4].

Школа повинна готувати молодь до майбутнього життя. Для цього не достатньо володіти теоретичними знаннями про те, як жити і працювати. Потрібно вміти передбачати зміни і адаптуватися до них на особистісному та соціальному рівнях. Відтак, щоб вижити в умовах, які готує майбутнє, навчання повинно мати інноваційний характер.

Розвиток суспільства щораз більше буде вимагати якісно нових зразків поведінки, переходу від поведінки реплікаційної до інноваційної, до творчості в усіх сферах життя. Постулат творчого навчання впливає з розвитку педагогічного креаціонізму, зокрема, Р. Шульц [2] переконаний, що не може бути мови про досягнення значних результатів у навчанні та вихованні, якщо діяльність суб'єктів навчання не буде творчою. «І це не залежить від того, чи суб'єктом тієї діяльності буде учень, вчитель, школа чи освітня система» [3, с. 10]. В. Г. Кремень вважає, що «інноваційність як тип життєдіяльності людини має прийти на зміну інертності і необґрунтованому консерватизму» і на «принципах інноваційності і дитиноцентризму має будуватися вся освітня діяльність, вся система відносин у суспільстві, ставлення дорослих до дітей» [1, с. 93]. Концепцію інноваційної людини розвивають у своїх працях Й. Козелецькі, Р. Шмідт та багато інших сучасних учених та педагогів [4; 5].

Тому метою статті є дослідження умов формування інноваційної особистості в умовах переходу від репродуктивної освіти до освіти інноваційного особистісно орієнтованого типу.

Основні цілі навчання у відповідності до сучасної освітньої парадигми

Підготовка людей до творчої активності — це головне завдання, яке стоїть перед сучасною школою та системою освіти. Одним з важливих завдань сучасної освіти є сприяння розвитку людей, здатних до нарощування творчого доробку у всіх галузях людської креативності. Творчість є відповіддю на зростаючу складність і динаміку соціального життєвого середовища людини. Школа не формує такого типу особистості, якого потребує суспільство нового тисячоліття.

Навчання на сучасному етапі повинно бути спрямоване на:

1. Підготовку молоді до культуротворчої діяльності. Йдеться про активну участь молоді в сфері культури, зокрема, у науці, літературі тощо.

2. Підготовку молоді до творчої праці. Йдеться про людину з «інноваційним типом мислення, культури і поведінки» [1, с. 91]. Тобто, в школу має прийти оновлена «науково-педагогічна методологічна парадигма», спрямована «на реалізацію проектних форм взаємодії педагогів і школярів, на вдосконалення їхньої культури спілкування, здатності коректно розв'язувати складні навчальні і позашкільні ситуації» [1, с. 90].

3. Формування людей, які будуть готові до соціальних змін, формування творчої соціальної поведінки, підготовки соціальних інноваторів, лідерів груп.

4. Саморозвиток. Формування творчої людини — це підготовка до саморозвитку, управління своїм власним життям, вдосконалення у вибраній галузі, самореалізації, творення власної особис-

тості.

Сучасна економіка вимагає інноваційності, тому школа має готувати майбутніх інноваційних людей, здатних впроваджувати інноваційні зміни, виконувати свою роботу творчо, інноваційно.

Твердження про можливість формування творчого мислення базується на трьох положеннях, а саме [6]:

1. Гуманістичне тлумачення людини як творчої від природи (А. Маслоу, Е. Фромм, К. Роджерс);

2. Поділ творчості на потенціальну і кристалізовану. Потенціальна, або процесуальна, творчість, яка реалізується завдяки оригінальному застосуванню аналогії і метафори, неочікуваній асоціації, цікавим запитанням, досить легко піддається педагогічним впливам.

3. «Звичайність» інтелектуальних операцій, які беруть участь у творчих акціях. Механізми утворення творчої ідеї не полягають на застосуванні незвичайних чи екзотичних мисленневих операцій. Більше є схожості, ніж відмінностей між розв'язуванням завдань у творчий та нетворчий спосіб. У такий спосіб деміфологізується творчий процес і відкидаються попередні «концепції осяяння чи натхнення» [6, с. 12]. Виявляється, що значно легше зрозуміти творчість і її незвичні прояви, посилаючись на «звичайні» процеси перцепції, мислення, пам'яті, ніж на рідкісні або випадкові механізми.

Парадигма підходів до побудови моделі навчання інноваційної особистості

Метою навчання творчості є формування інноваційної людини, модель навчання якої, як приклад, запропоновано в [4]. Вона побудована на системі певних педагогічних ідей, а саме:

1. У навчанні інноваційної особистості важливе місце займає процес набування знань про світ і самого себе. Особистість значну частину інформації отримує шляхом здобування особистого досвіду і безпосереднього контакту з пізнаваною реальністю. Наприклад, учень (студент), який розв'язує технічні завдання, формулює гіпотези, верифікує їх, генерує наступні евристичні правила і дослідницькі процедури. Результати такої праці збагачують його власні знання. «Особливе значення в цьому процесі мають дивергентні проблеми, які допускають багато добрих розв'язків, що стимулюють творче мислення, розвивають винахідливість і фантазію» [4, с. 40]. Зменшується важливість вербальної передачі інформації. У процесі навчання одночасно збільшується значення інформації типу «знаю, як» на відміну від інформації «знаю, що». Ставиться більший акцент на практику, на оволодіння загальних евристик мислення.

2. Необхідність зміни структури власного знання. Учень (студент) бере активну участь в його трансформуванні, організації та реконструкції, якщо отримує знання через практичну діяльність. Тоді знання, пов'язані з власним досвідом, і відповідають актуальним пізнавальним можливостям. Відтак інформація перестає бути фрагментарною, безсистемною. Розв'язування проблем вимагає знаходження інформації з різних галузей знань, тобто, синтетичного погляду на світ.

3. Учень (студент) стає суб'єктом, учасником, а не тільки користувачем інформації. Він ініціює діяльність, робить вибір, бере відповідальність за свої ризиковані дії чи невдачу. Школа перестає бути об'єктом нудьги і страху. Змінюються стратегії навчання: монолог змінюється на діалог, учень і викладач стають партнерами, процес виховання відбувається через діалог. Це має важливе значення для розвитку людини, оскільки формує «почуття контролю над подіями і почуття спроможності. А почуття спроможності та почуття задоволення в житті — це одне і те саме» [4, с. 41].

4. Важливим є не тільки пристосування до майбутнього світу, але й «вкладення в нього розумних інновацій» [4, с. 41]. Підвищується значення перспективної орієнтації, яка є певним видом креативної адаптації. Для того, щоб досягти її мети, потрібно підвищити значення процесів антиципації, розвивати уміння альтернативного дивергентного і глобального мислення, підвищувати наполегливість під час впровадження ідей. Важливе значення має також стимулювання мотивації та самоосвіти. «У майбутньому ці уміння можуть виявитися вирішальними», — робить висновок Й. Козелецькі [4, с. 42]. Він наголошує, що складно емпірично довести ефективність такої освітньої моделі, хоча очевидними є її переваги. Погоджуючись з Й. Козелецькі, вважаємо, що надання пріоритету мисленню, практичній діяльності, творчості має подолати найбільшу проблему традиційної системи освіти, а саме: перевантаження навчальних програм і перевантаження учня інформацією.

«...відповідно до цієї концепції не потрібно вчити всього, належить вчити тільки всього, що є важливим у процесі перспективного пристосування і у процесі розвитку особистості» [4, с. 42].

5. Необхідність формування прагнення дослідницької діяльності, тобто «певної тривалої тенденції до пошуків проблем у світі та самостійного їх подолання» [4, с. 39]. Інноваційна людина сприймає світ не як незмінну і гармонічну структуру, до якої легко можна пристосуватися, а як систему завдань, які потрібно вирішити; як «область пізнавальної і практичної непевності» [4, с. 39], яку потрібно редукувати; як різноманітні труднощі, які потрібно раціонально подолати. Життя такої людини наповнене певним спектром проблем і дилем. Трансгресивна орієнтація людини починає домінувати над орієнтацією консервативною. Трансгресія (лат. *trans* — через; *gress* — рух) — термін, що буквально означає «вихід за межі». Стимулом до діяльності інноваційної людини є бажання пізнавати, що проявляється не тільки у прагненні отримувати готові знання. Позиція дослідника полягає у виявленні і розв'язуванні проблем всіх сфер життя, а саме: у техніці, науці, мистецтві, управлінні, спорті тощо.

Ці твердження, здебільшого, не утворюють гармонічної єдності та підлягають критиці. Наприклад, постулат про перспективну орієнтацію, оскільки антиципаційні можливості людей є надто обмежені, а побудовані ними прогнози є, здебільшого, нечіткі або неправильні. Крім того, пропонувані ідеї складно втілити в умовах класно-урочної системи навчання, а на створення інноваційної — потрібно затратити великі ресурси, зокрема, матеріальні.

Концепцію інноваційної людини важко втілити в життя в умовах сучасної системи освіти, оскільки є багато соціальних, психологічних і економічних перешкод. До найважливіших з них, на що вказує також Й. Козелецькі, можна зарахувати: мотиваційні перешкоди та консерватизм викладачів, управлінців та експертів, їх інертність у справі модернізації освіти, упередження викладачів щодо частково-пошукових, проблемних, творчих методів навчання (відомо, що такі методи вимагають багато часу для підготовки), матеріальні затрати, необхідні для інноваційного навчання. Концепція освіти інноваційної людини була Й. Козелецькі пізніше доопрацьована і доповнена ідеєю трансгресивної освіти, виходячи з позицій Дж. Д'юї. Стратегічною метою трансгресивного навчання є «стимулювання різностороннього розвитку особистості, що визначає діяльність людини, насамперед, діяльність трансгресивну, тобто, творчу і експансивну трансгресію, що переходить теперішні межі досягнень особистості» [7, с. 263]. Трансгресія трактується як «діяльність і акти мислення — як правило, інтенціональні і свідомі — які переходять межі можливостей та матеріальних, символічних і соціальних досягнень людини, і які стають джерелом нових важливих позитивних чи негативних цінностей» [7, с. 18]. Трансгресія ламає старі структури і творить нові форми, дозволяє змінювати реальність і у цьому розумінні поєднується з творчістю, а у випадку позитивних трансгресій може розгадатися як її синонім. Трансгресії поділяють на особистісні та історичні, а саме: особистісні — нові і цінні з точки зору особистості чи малої групи, історичні — нові і цінні з точки зору цілого суспільства (великі відкриття, винаходи, твори мистецтва тощо). Трансгресії можуть бути експансивні та творчі [7]. Особистісні трансгресії можуть стосуватися первинної, потенціальної чи щоденної творчості, а трансгресії історичні — видатної, кристалізованої. Мисленнева і творча діяльність становлять найспецифічніший вид трансгресії, що спостерігається в кожній історичній епосі, в біографіях творців, у кожному культурному середовищі. Такі ж трансгресії можуть проявляти діти у процесі гри.

Необхідність трансгресивного навчання впливає з істотних перемін у сучасному світі, а саме: зростання цінності людського життя, нові досягнення в техніці, науці. Однак це породжує нові проблеми. У трансгресивному навчанні творчої особистості ключове значення мають продуктивні методи: розв'язування конвергентних і дивергентних завдань, дидактичні розвивальні ігри, навчальні семінари, тренінг творчості, імітаційне моделювання. Ці методи можуть бути медіаційні та немедіаційні. Учень (студент), який використовує такі методи, демонструє творчу або експресивну трансгресію, тобто, виходить за межі своїх досягнень у навчанні, техніці, соціальних структурах. Трансгресії розвивають пізнавальну, інструментальну, мотиваційну, емоційну і особистісну сфери особистості. Немедіаційні продуктивні методи полягають у самостійному розв'язуванні дивергентних і конвергентних проблем, імітаційному моделюванні. Однак існує небезпека, що такого типу методи навчання формують особистість односторонньо, оскільки, діючи самостійно, складно опанувати соціальні стандарти. Однак, у [7] прогнозується, що немедіаційні самоосвітні методи будуть розвиватися і домінувати в майбутньому.

Творча діяльність є потребою сучасної людини, оскільки дозволяє творчо адаптуватися до змін сучасного життя. Творчість на сучасному етапі стає не тільки тим, до чого прагне людина, а й до чого вона зобов'язана прагнути. Розвиток суспільства вимагає творчої орієнтації від особистості та соціальних груп, що полягає у:

- творчому підході до розв'язування пізнавальних проблем та прийняття рішень;
- пошуку і реалізації змін, відкритості до змін, гнучкості у процесі виконання роботи, керуванні самим собою і своїм життям;

Потрібно відзначити, що хоча і раніше декларувалися заохочення до інноваційності (у вигляді раціоналізаторства), однак відсутність конкуренції на ринку праці, в економіці не сприяла розвитку творчого мислення та впровадженню ризикованих інновацій. Тому, протягом довгого часу у нас не розроблялися методи розвитку інноваційності та креативності дітей, молоді і дорослих.

Ідея навчання творчості не нова. Розробкою цього питання в педагогіці займалися вчені вже протягом ста років, особливо в напрямку нового виховання, ідеології творчої школи та проблемного навчання. Ідеї формування творчого учня (студента) формувалися на різних фазах розвитку формальної освіти і еволюціонували під впливом різних чинників, а саме: від початкової ідеї активного і продуктивного учня (студента), через ідеї самостійного учня (студента), який досягає значних навчальних результатів, що пропагується сучасною дидактикою, до ідеї творчого учня (студента), тобто «самостійного, який приймає і успішно реалізує різноманітні, нові і складні навчальні проблеми, що сприяють розвитку його особистості» [3 с. 13]. Схема, яка це ілюструє, показана на рисунку [5, с. 245].

Цілі навчання творчості

Поступово творчість охоплює різноманітні форми інноваційної соціальної поведінки, «пов'язані з виконанням особистістю щораз більш складних, мінливих і не окреслених — щодо вимог — соціальних ролей: учня, громадянина, батька, споживача тощо» [2, с. 41]. Результатом такого типу поведінки не буде творчий продукт, а певні зміни, що стосуються сучасного розвитку культури. У цьому аспекті проявом творчості буде не тільки здатність до творення нових рішень чи нових продуктів, а здатність вивчення нових зразків поведінки у відповідності до вимог середовища та модифікації умов життя. Відтак творчість стає синонімом соціального навчання.

Висновки

Інновацію можна розуміти як ефект культуротворчої активності людини, витвір людської праці, зміни в соціальній поведінці людей та програму розвитку особистості. В умовах переходу від репродуктивної до освіти інноваційного особистісно орієнтованого типу творчий процес ототожнюється з інвенційно-інноваційними, адаптаційними процесами, які мають місце в інноваційних формах соціальної поведінки та саморозвитку. Важливою метою освіти є формування трансресивної особистості з інноваційним типом мислення, культури і поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Кремень. — К. : Грамота, 2005. — 448 с.

2. Schulz R. Tworczość społeczne aspekty zjawiska / Roman Schulz. — Warszawa : PWN, 1990. — 382 s.
3. Schulz R. Studia z innowatyki pedagogicznej / Roman Schulz. — Toruń : Wyd. UMK, 1996. — 298 s.
4. Koziński J. Człowiek wielowymiarowy / Józef Koziński. — Warszawa : Żak, 1996. — 279 s.
5. Szmidt K. Pedagogika twórczości / Krzysztof Szmidt. — Gdańsk : GWP, 2007. — 424 s.
6. Nęcke E. Trening twórczości / Edward Nęcke. — Gdańsk : GWP, 2008. — 173 s.
7. Koziński J. Psychotransgresjonalizm. Nowy kierunek psychologii / Józef Koziński. — Warszawa : Żak, 2001. — 293 s.

Рекомендована кафедрою культурології, соціології, психології та педагогіки

Стаття надійшла до редакції 11.10.10
Рекомендована до друку 25.10.10

Швай Роксоляна Іванівна — доцент.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ